

Anna Pogorzelska

Motyw twórczości w edukacji zawodowej

Problemy Profesjologii nr 2, 113-119

2009

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Anna Pogorzelska

MOTYW TWÓRCZOŚCI W EDUKACJI ZAWODOWEJ

Streszczenie

Twórczość obecnie dotyczy wielu obszarów aktywności człowieka. Dlatego artykuł poświęcony został problemom związanym z twórczością w edukacji zawodowej, a zwłaszcza jej wymiarom w praktyce kształcenia zawodowego.

Summary

Nowadays creativity concerns many areas of human activity. Therefore this article is devoted to issue of creativity in vocational education, especially in vocational training practice.

1. Wprowadzenie

Wydaje się, klasyczne rozumienie twórczości, jako wszystko to, co nowe i cenne, powoli się wyczerpuje. Obecnie skłaniać się raczej należy ku koncepcji ideologii twórczości zaproponowanej przez B. Suchodolskiego. W jego ujęciu twórczość jest traktowana, jako kategoria odnosząca się do wszelkich dziedzin aktywności człowieka, związana z nową koncepcją antropologiczną oraz nową wizją społeczno-zawodowego i indywidualnego życia jednostek. Dlatego też odchodzić należy od tradycyjnych określeń istoty ludzkiej, które akcentowały intelektualne czy manualne właściwości, w stronę koncepcji *homo creator*.

Stanowisko to uzasadnia wiele przesłanek, wśród których wskazać można dwie podstawowe. Pierwsza z nich dotyczy ogromnego rozwoju cywilizacyjnego, w którym świat dokonuje kolejnych przeskoków techniczno-technologicznego, a rozwój i przyśpieszenie jako cechy immanentne tych zjawisk są efektem innowacyjnych i twórczych postaw ludzi.

Po drugie zmiana cywilizacyjna potrzebuje zmiany organizacji życia społecznego, w którym społeczny merkantylny charakter, opisywany przez E. Fromma, winien być zastępowany przez otwarte i twórcze społeczeństwo, gdzie modus *być* i modus *mieć* nie tylko nie antagonizują się, ale wzajemnie siebie potrzebują i dopełniają się.

2. Koncepcja twórczości w edukacji zawodowej

Mówiąc o twórczości w obszarze edukacji zawodowej wydaje się uzasadnione dokonać jeszcze dalszego rozszerzenia pojęciowego tego terminu. Zbliżonymi znaczeniowo do twórczości, a opisywanymi w literaturze (np. K. J. Szmidt 2007, E. Nęcka 1994) jest kreatywność i in-

nowacyjność. Kreatywność, zdaniem K. J. Szmidta, to zdolność człowieka do w miarę częstego generowania nowych i wartościowych wytworów¹. Natomiast innowacyjność kojarzona jest ze zdolnością człowieka do wprowadzania twórczych pomysłów w życie².

Relacyjność w obrębie pojęć: twórczość – kreatywność – innowacyjność stanowi podstawę dla szerszej analizy zjawiska twórczości w kontekście edukacji zawodowej. Za taką koncepcją twórczości przemawia współczesne rozumienie edukacji zawodowej, stawiane przed nią cele oraz kierowane pod jej adresem potrzeby i oczekiwania.

W formułowanych obecnie definicjach odnoszących się do edukacji zawodowej czy kształcenia zawodowego postulat kształcenia pragmatycznego i racjonalnego zastępowany jest postulatem profesjonalizmu rozumianego nie tylko jako wiedza i umiejętności, ale jako dyspozycje twórcze, umiejętność wyrwania się ze schematów i rutyny, akceptowania norm i wartości zawodowych, przekładania abstrakcyjnej wiedzy na działania praktyczne, itp.. Przykładem na to są opinie znawców przedmiotu. Zdaniem T. Nowackiego współczesne kształcenie zawodowe jest w istocie swojej wszechstronne, integruje przygotowanie teoretyczne i praktyczne³. Za dewizę edukacji zawodowej przyjmuje się kształtowanie całego człowieka w myśl holistycznej teorii urzeczywistniającej się w czterowymiarowym modelu edukacji uwzględniającym harmonijny rozwój fizyczny, intelektualny, społeczny i duchowy istoty ludzkiej⁴. Dlatego też w kształceniu zawodowym tak ważne są postawy, poglądy, zainteresowania, myślenie koncepcyjne, innowacyjne i twórcze, kształtowanie prawidłowego stosunku do świata wartości, społeczeństwa, samego siebie⁵.

Współczesność stawia przed edukacją zawodową nowe cele i wyzwania. Zarówno w teorii, jak i praktyce pedagogicznej, społecznej czy gospodarczej wspomina się o edukacji dla zatrudnienia, czy edukacji dla zdatności, której celem jest wspieranie i rozwijanie w ludziach kompetencji, radzenia sobie z życiem, twórczości i współpracy z innymi ludźmi⁶.

O celach edukacji zawodowej pisze również S. M. Kwiatkowski. Wśród kluczowych, autor wymienia te, które odnoszą się do przygotowania do życia i twórczej pracy, kształtowania umiejętności komunikowania się, kształtowania postaw sprzyjających samokształceniu⁷.

Cele stawiane edukacji zawodowej zawiera wiele dokumentów przygotowywanych przez agendy Unii Europejskiej. Wskazać można m.in. na ustalenia konferencji w Masstricht, gdzie podkreślono konieczność kształcenia znacznie więcej ludzi twórczych.

Zasygnalizowane zaledwie cele edukacji zawodowej sprowadzić można do jednego podstawowego, jakim jest przygotowanie człowieka do uczestnictwa w cywilizacji poprzez twórczą aktywność w każdej dziedzinie życia.

Nie sposób rozpatrywać jakiegokolwiek wątku związanego z edukacją zawodową w oderwaniu od potrzeb kierowanych pod jej adresem, głównie przez obszar gospodarki czy

¹ J. K. Szmidt, *Pedagogika twórczości*, GWP, Gdańsk 2007, s. 53.

² *Ibidem*, s. 77.

³ T. Nowacki, *Podstawy dydaktyki zawodowej*, PWN, Warszawa 1971, s. 96.

⁴ R. Gerlach, *Reforma edukacji szansą dla kształcenia zawodowego?*, [w:] A. Karpińska, (red.), *Edukacja w dialogu i reformie*, Trans Humana, Białystok 2002, s. 313.

⁵ R. Gerlach, op. cit., s. 313.

⁶ M. Gawrysiak, *Politechniczny i metatechniczny wymiar edukacji zawodowej i ustawicznej*, [w:] E. Podowska - Filipowicz, H. Błażejowski, R. Gerlach, (red.), *Transformacja w edukacji – konieczność, możliwości, realia i nadzieje*, WSP, Bydgoszcz 1995, s. 112.

⁷ S. M. Kwiatkowski, *Kształcenie zawodowe. Dylematy teorii i praktyki*, IBE, Warszawa 2001, s. 25.

rynek pracy. Prognozy na niedaleką przyszłość określają przedsiębiorstwa mianem organizacji *uczącej się, kreatywnej, innowacyjnej czy inteligentnej*. Oczywiście stać się to może jedynie za sprawą ludzi w nich zatrudnionych. Bez pracowników wysoko kwalifikowanych i kompetentnych, samodzielnych i odpowiedzialnych, kreatywnych i twórczych, nie do pomyslenia jest stosowanie nowoczesnych technik czy metod zarządzania. Profesjonalizmu, we wszystkich jego wymiarach, oczekują pracodawcy od absolwentów szkół zawodowych i przyszłych swoich pracowników. Przykładem na to jest lista kompetencji wypracowana przez Europejską Federację Pracodawców, gdzie akcentuje się aktywność, zaradność, twórczość, odpowiedzialność, kreatywność, niezależność, samodzielność w pracy i działaniu⁸.

Podążając za R. Gerlachem zauważyć można, że w przygotowaniu absolwenta szkoły zawodowej do zatrudnienia jednakowo ważne stają się cechy instrumentalne i kierunkowe, a poza tym otwartość, komunikatywność, elastyczność poglądów, samodzielność podejmowania decyzji, rozwiązywania problemów w niekonwencjonalny sposób, rozumienie otaczającego świata, przemian w nim zachodzących oraz konsekwencji tych zmian dla funkcjonowania jednostki, środowiska społeczno-gospodarczego i przyrodniczego⁹.

Warto nadmienić, że twórczość i samodzielność w pracy doceniana jest nie tylko przez współczesnych. Już C. K. Norwid pisał: „Praca jest tak dalece samodzielnością, iż najemnik ulice brukujący, jeżeli tylko tak jak drudzy ręką rusza, a nie wkłada w robotę swego oryginalnego akcentu... to próżniak.. To pojęcie moje o pracy całe jest, bo od brukującego ulicę do Kopernika też same i jedne, i zupełne”¹⁰.

Jak wynika z powyższych rozważań problemy związane z twórczością w edukacji zawodowej z powodzeniem sytuować można zarówno w wymiarze pragmatycznym, jak i w aksjologicznym, gdzie *mieć i być* uzupełnić należy przez *kreować*, jednym słowem przekraczać siebie. „To, kim jest człowiek, może być zdefiniowane jedynie przez to, co człowiek przekracza”¹¹. Ta perspektywa nawiązuje do koncepcji człowieka w ujęciu integralnym, w której chodzi o każdego człowieka i w całej jego pełni.

3. Twórczość w szkole zawodowej – perspektywa teoretyczna

Zaakcentowane wyżej cele i zadania stawiane przed edukacją zawodową sprawiają, że kategoria *twórczość* w połączeniu z tym obszarem nabiera szczególnego znaczenia i wymiaru. Zadaniem szkoły zawodowej, nauczyciela kształcenia zawodowego, jest obecnie nie tylko przygotowanie absolwenta do roli pracownika, ale również do aktywnego i świadomego uczestnictwa w procesach gospodarczych, życiu społecznym, kompetentnego cywilizacyjnie, mającego odwagę wyzbywać się algorytmicznego sposobu myślenia.

⁸ R. Skawiński, *Opinie pracodawców elckich na temat kształcenia zawodowego*, [w:] *Publikator*, 28, 2006.

⁹ R. Gerlach, *Reforma edukacji szansą dla kształcenia zawodowego?*, op. cit., s. 313 oraz inne publikacje.

¹⁰ C.K. Norwid, *Gorzki to chleb jest polskość. Wybór myśli politycznych i społecznych*, (red.) J. R. Nowak, Wyd. Literackie, Kraków – Wrocław 1984, s. 177.

¹¹ J. Nabert, *Le désir de Dieu*, (cyt. za) T. Gadacz, *Historia filozofii XX wieku*, Nurty, t.1, Znak, Kraków 2009, s. 443.

Wymóg kształtowania nowego modelu osobowego ucznia i absolwenta szkoły zawodowej, przystosowanego do potrzeb przyszłości, powinien powodować stopniowy rozwój twórczości w różnorodnych formach pracy pedagogicznej, wprowadzania do praktyki oświatowej coraz liczniejszych innowacji.

W literaturze opisywane są rozmaite koncepcje twórczości w pracy pedagogicznej. R. Schulz wyróżnia cztery jej typy: a) twórczość pedagogiczną jako synonim pracy pedagogicznej, gdzie każda postać pedagogicznego działania to pewien rodzaj twórczości; b) twórczość pedagogiczna jako synonim nowoczesnej pracy ludzkiej w dziedzinie kształcenia i wychowania; c) twórczość pedagogiczna jako synonim działalności kulturotwórczej w dziedzinie wychowania, w tym obejmująca czynności projektowania i wprowadzania w życie nowych i lepszych rozwiązań, czyli innowacji pedagogicznych; d) twórczość pedagogiczna jako samorealizacja – zawodowa i osobista - nauczyciela¹².

W tym ujęciu twórczość pedagogiczna sprzyja zarówno doskonaleniu praktyki edukacyjnej, umożliwia osiągnięcie lepszych, efektywniejszych wyników kształcenia, a także przyczynia się do rozwoju zawodowego nauczyciela, jego autokreacji zarówno w wymiarze profesjonalnym, jak i osobistym.

Wszelka działalność twórcza przebiega zawsze w określonych warunkach, środowisku, kontekście. Warunki twórczości klasyfikowane są różnorodnie. Mówi się więc o warunkach wewnętrznych, na które składa się ogół czynników podmiotowych warunkujących twórczość, w tym m.in.: wiedza jednostki twórczej, motywacje, cechy osobowościowe, przyjmowany system wartości. Innym rodzajem są warunki zewnętrzne, które odnoszą się do kontekstu społecznego, materialnego, technicznego czy kultury organizacyjnej.

Najogólniej rzecz ujmując warunki wewnętrzne to ogół właściwości podmiotowych nauczyciela. W literaturze pedeutologicznej istnieje bogactwo opinii na temat kompetencji czy wzorów osobowościowych nauczyciela (np. J. W. Dawid 1992, W. Strykowski 2003, K. Denek 1998, S. Dylak 1995). Niemalże wszystkie reprezentowane poglądy na ten temat dotyczą nauczyciela w ogóle, nauczyciela *uniwersalnego*. Niewiele w literaturze przedmiotu spotkać można wzorów odnoszących się do nauczycieli kształcenia zawodowego¹³.

Specyfika kształcenia zawodowego wymaga specyficznych cech osobowościowych, właściwości i umiejętności nauczyciela. F. Szlosek cechy wymagane od nauczycieli szkół zawodowych podzielił na dwie kategorie. Pierwsza odnosi się do tzw. cech uniwersalnych, wśród których wymienia m.in.: systematyczność i rzetelność, zdolności organizacyjne, potrzebę modyfikowania form pracy z uczniem, potrzebę nieustannego doskonalenia się. Druga grupa cech związana jest ze specyfiką pracy w szkole zawodowej i dotyczy przede wszystkim uzdolnień do działania praktycznego, wyobraźni technicznej, uzdolnień kształtowania umiejętności zawodowych, konsekwencji w działaniu¹⁴.

¹² R. Schulz, *Twórczość pedagogiczna. Elementy teorii i badań*, IBE, Warszawa 1994, s. 11-12.

¹³ W sposób systematyczny nauczycielem kształcenia zawodowego zajmuje się Z. Wiatrowski. Problematykę tę podejmowali również T. Nowacki, R. Gerlach, F. Szlosek.

¹⁴ F. Szlosek, *Kwalifikacje osobowościowe nauczyciela kształcenia zawodowego*, [w:] R. Gerlach, A. Kulpa-Puczyńska, R. Tomaszewska-Lipiec, (red.), *Wybrane problemy pedagogiki pracy w aspekcie przygotowania do zatrudnienia*, Wyd. UKW, Bydgoszcz 2008, s. 106.

Twórczym i innowacyjnym zachowaniom nauczyciela sprzyja twórczość jego profesjonalnej grupy odniesienia, która wpływa na jego postawy, zachowania, inspiruje twórczy lub odtwórczy styl pracy.

W odniesieniu do edukacji zawodowej zasadne wydaje się dokonanie poszerzenia spektrum czynników zewnętrznych, ponieważ łączy ją szczególny związek z szeroko rozumianym środowiskiem zewnętrznym. Przybiera on formę wielowymiarową i rozgrywa się m.in. na zasadzie dialogu pomiędzy edukacją zawodową, a gospodarką, rynkiem pracy, techniką czy środowiskiem społecznym.

Nowoczesna, innowacyjna i stabilna gospodarka, to szansa na efektywną i twórczą edukację zawodową, przygotowującą absolwentów do kompetentnego i odpowiedzialnego uczestnictwa w życiu gospodarczym.

W literaturze przedmiotu edukację zawodową i rynek pracy rozpatruje się jako dopełniające się podsystemy, wzajemnie siebie potrzebujące. Wydaje się, że stabilny, chłonny, a przynajmniej przewidywalny rynek pracy posiada moc motywującą do podnoszenia jakości i efektywności kształcenia zawodowego.

Dialog pomiędzy edukacją zawodową a techniką sprowadzić można m.in. do problemów przygotowania człowieka do umiejętnego tworzenia i korzystania z wytworów współczesnej nauki.

Twórczości w edukacji zawodowej sprzyja również otwarte i stymulujące środowisko społeczne. W literaturze określane jest ono jako *cerative milieu*, w skład którego wchodzi zasoby talentu, zaplecze naukowo-techniczne oraz duży poziom tolerancji na różnorodność i odmiennosc.

Mając na uwadze powyższe rozważania, wydaje się, że imperatyw twórczości, innowacyjności w szkole awansować powinien obecnie do rangi normatywnego, zwyczajowego, formalnego przepisu określającego pożądany sposób pracy szkół zawodowych i zatrudnionych w nich nauczycieli

4. Inhibitory twórczości w szkole zawodowej

Niewątpliwie, każda nowatorska koncepcja oświatowa, innowacyjny sposób postępowania dydaktycznego i wychowawczego napotyka w praktyce na rozmaite przeszkody.

W literaturze psychologicznej i pedagogicznej opisywane są zjawiska, które utrudniają, bądź uniemożliwiają rozwój twórczości w praktyce edukacyjnej. Określane są one jako bariery, przeszkody, bloki oraz inhibitory twórczości. Inhibitor rozumiany jest jako każdy czynnik blokujący, hamujący, ograniczający rozwój procesów twórczych¹⁵.

Mając na uwadze doświadczenia wyniesione z praktyki szkolnej, jej obserwację oraz analizę dokumentów programowych szkół zawodowych, można zdefiniować niektóre z barier, które powodują wiele wewnętrznych sprzeczności pomiędzy potencjalną i oczekiwaną edukacją zawodową, a jej rzeczywistą reprezentacją. Bariery te ujęto w formułę napięć, które odnoszą się zarówno do wewnętrznych, jak i zewnętrznych czynników.

¹⁵ K. J. Szmidt, op. cit., s. 193.

1. Napięcie między szczególnymi wymaganiami w zakresie przygotowania nauczycieli kształcenia zawodowego, zarówno w sferze prakseologicznej, jak i w sferze interpersonalnej, a brakiem instytucji kształcących w sposób usystematyzowany i utrwalony nauczycieli dla tego obszaru oświatowego. Być może, brak przejrzystego i spójnego systemu kształcenia nauczycieli dla potrzeb edukacji zawodowej sprawia, że w aktywnościach szkół zawodowych dominuje częściej instrumentalizm i pragmatyzm, niż innowacyjność i twórczość.
2. Napięcie między wymogiem stosowania innowacyjnych, twórczych metod i technik nauczania, a nadmiernie rozbudowanymi treściowo programami nauczania, które realizowane są często powierzchownie nawet przy stosowaniu konwencjonalnych metod. Poza tym sztywne ramy standardów wymagań egzaminacyjnych nie pozostawiają wiele miejsca na swobodę interpretacji i twórczej adaptacji treści programowych.
3. Napięcie między potrzebą wdrażania uczniów do twórczego i oryginalnego rozwiązywania problemów i zadań zawodowych, a przygotowaniem do egzaminu potwierdzającym kwalifikacje zawodowe, gdzie nagradzane są rozwiązania tylko zgodne z ustalonym kluczem. W tym wypadku trudna do pogodzenia wydaje się twórcza postawa nauczyciela z dyscypliną narzuconą przez procedury i standardy egzaminacyjne. Każda bowiem inwencja ludzka zgadza się raczej tylko z tymi regułami, które sama dla siebie wypracuje.
4. Napięcie między wynikającymi z definicji edukacji zawodowej potrzebami przygotowania absolwentów do aktywnego i twórczego uczestnictwa we wszelkich sferach życia oraz wielostronnego rozwoju, a oczekiwaniami kierowanymi głównie ze strony organów prowadzących i nadzorujących szkoły, które stawiają wymóg uzyskiwania dobrych wyników na egzaminie potwierdzającym kwalifikacje zawodowe. Rozstrzygnięcie o jakości pracy szkoły i nauczycieli tylko w kategorii *zdał – nie zdał* zmniejsza zakres uprawnień nauczyciela i orientuje jego działalność na zgodność z wyznaczonymi standardami i kierowanymi wymaganiami.
5. Napięcie między wysokim pułapem wymagań pracodawców wobec przygotowania absolwentów szkół zawodowych do zatrudnienia, a powszechnie znanym problemem marginalnego zainteresowania i zaangażowania sfery gospodarczej w proces kształcenia zawodowego. Brak wsparcia ze strony instytucji i środowisk gospodarczych nie sprzyja rozwojowi nauczyciela ani w sferze rozwoju osobowego, ani rozwoju profesjonalnego.
6. Napięcie między wymogiem przygotowania uczniów szkół zawodowych do posługiwania się nowoczesnymi technologiami i urządzeniami, a jednocześnie zjawisko chronicznego niedoinwestowania szkolnictwa zawodowego i braku właściwego zaplecza dydaktyczno-technicznego. Tego typu ograniczenia bez wątpienia zmniejszają występowanie elementów twórczych w pracy nauczyciela.
7. Napięcie między szerokim wachlarzem potrzeb i oczekiwań kierowanych pod adresem edukacji zawodowej, w tym rynku pracy, pracodawców, społeczności lokalnych, a zarazem wytworzony w świadomości społecznej negatywny wizerunek szkoły zawodowej i kształcenia zawodowego.

Wskazane tendencje w edukacji zawodowej o wyraźnym dychotomicznym charakterze sprowadzić można do dwóch podstawowych, i chyba na razie, wzajemnie wykluczających się kwestii: ekonomiczność, efektywność i jakość, oceniana najczęściej na podstawie oglądu surowych wyników egzaminowania zewnętrznego oraz wszechstronny rozwój ucznia, jego nieskrępowana inwencja, samodzielność i aktywność.

W tej sytuacji ważne i ciągle aktualne pozostaje pytanie: W jakim kierunku winna zmierzać edukacja zawodowa? Czy kształcić tylko przyszłego pracownika, czy kompetentnego cywilizacyjnie człowieka?

5. Refleksja końcowa

Ideologia twórczości, jak wynika z przedstawionego wyżej wycinka tej problematyki, nie jest jeszcze pełnym sprawozdaniem z praktyki szkół zawodowych, w której mają się dokonywać procesy upowszechniania i umacniania postaw twórczych.

Przedstawiony obraz rzeczywistości szkolnej zdaje się jednak potwierdzać stanowisko wyrażone przez B. Suchodolskiego, którego zdaniem ideologia twórczości pozostaje raczej w sferze nadziei, niż naczelnej zasady społecznego życia. Pomimo to, zauważa autor, w ideologii twórczości szkoła jest tą instytucją, dzięki której powiększone zostaną szczeliny, w których zamknięta jest dziś twórczość¹⁶.

Recenzent: R. Gerlach

¹⁶ B. Suchodolski, op. cit., s. 163.